

PROBLEMI DEFINIRANJA OKVIRA SUVREMENE POVIJESTI

Primarna namjera ovoga teksta kao dijela planiranog feljtona je potaknuti čitatelja koji uzme ovaj studentski časopis, u nadi da će to biti između ostalog i studenti povijesti, da promotri suvremenu povijest na jedan drugačiji način. Plan je da se u nekoliko nastavaka prikažu neke posebnosti, problemi, izazovi i zanimljivosti koji okružuju suvremenu povijest.

Intencija je da se kroz ovaj tekst čitatelj odmakne od poimanja prošlosti kroz promatranje pojedinih događaja te da se potakne da konceptualizira suvremenu povijest kao istraživački problem koji je potrebno definirati kako bi jasnije shvatili svrhu i potrebu za njenim proučavanjem. Jedno od pitanja koje se svakako pojavljuje kada se govori o suvremenoj povijesti je i pitanje je li to stvarno povijest. Takva pitanja se često postavljaju u neformalnim razgovorima, a u Hrvatskoj danas dio javnosti, koji se ne bavi profesionalno poviješću, izražava ponekad zamor od rasprava koje se vode o pitanjima suvremene povijesti. Taj zamor i odioznost u jednom djelu javnosti prema pitanjima suvremene povijesti ne bi se trebao pripisivati samoj temi već bi se mogao objasniti razinom rasprave i argumentacije u javnoj sferi koja je ponekad na vrlo niskoj razini. Suvremena povijest može se promatrati na više razina, a u najširem smislu može se identificirati na nacionalnoj i transnacionalnoj razini. Rasprava oko toga treba li se povijest primarno promatrati unutar nacionalnih okvira ili pristup treba biti transnacionalan je zasebna tema koja će svakako biti zanimljiva za razmatranje, ali ne unutar ovoga teksta. Ovaj tekst će za analizu koristiti slučaj suvremene povijesti prvenstveno unutar hrvatske historiografije s komparacijom u odnosu na europske/svjetske trendove.

Kako bi odgovorili je li suvremena povijest stvarno legitimna tema istraživanja i predstavlja li ona uistinu dio povijesti kao akademske discipline potrebno ju je prvo definirati i omeđiti. Sva povijesna razdoblja vezuju se za neke prijelomne događaja ili procese koji se s povijesnim odmakom mogu jasno identificirati. Postoje razne rasprave o tome koji bi se prijelomni trenuci trebali identificirati kao razmeđe između pojedinih povijesnih razdoblja, ali u znanstvenoj zajednici postoji jasan konsenzus o podjeli prošlosti na razdoblja. Svrha podjele na razdoblja ili vjekove nije u sebi samoj već kako bi se olakšalo organizirano i sustavno bavljenje prošlošću. Podjela na razdoblja nije sredstvo zarobljavanja prošlosti u neke jasno zadane kronološke okvire već se može prilagođavati s obzirom na fokus kojega povjesničar ima i problem kojim se bavi. Podjela na povijesna razdoblja koristi se kako bi se organizirala nastava povijesti od osnovne preko srednjoškolske do sveučilišne, kako bi se omogućilo organizirani istraživački napor i usavršavanje povjesničara u poučavanju pojedinih

elemenata prošlosti. Podjela prošlosti na razdoblja ima i svoju profesionalno administrativnu ulogu jer se napredovanja u znanstveno-nastavnim zvanjima ostvaruju unutar okvira koji su omeđeni podjelom prošlosti na definirane cjeline. Dakle vidljivo je da postoji čitav niz razloga unutarnjih i vanjskih koji utječu na ideju o sistematizaciji prošlosti unutar nekakvih relativno određenih okvira. U hrvatskoj historiografskoj tradiciji slijedi se dominantni europski okvir kada govorimo o podjeli prošlosti na razdoblja. Tradicionalna podjela je na stari vijek koji obuhvaća razdoblje od pojave pisane riječi do kraja Zapadnog Rimskog Carstva, srednji vijek koji je omeđen otkrićem Novog svijeta i novi vijek koji je podijeljen na rani novi vijek koji završava francuskom revolucijom te modernu i suvremenu povijest. Moderna povijest je u vrijeme kad je definirana predstavljala suvremenu povijest, ali protok vremena ju je udaljio od sadašnjosti i dobila je jasne okvire koji su obuhvaćali „dugo“ devetnaesto stoljeće i njezin kraj je definiran krajem Velikog rata u nas poznatijeg kao Prvi svjetski rat.

U svjetskim i europskim okvirima suvremena povijest je kao predmet proučavanja postala jako važna između dva svjetska rata kada je dominirala rasprava o prirodni Versailleskog mirovnog ugovora i pitanju njemačke odgovornosti za rat. Sve europske zemlje koje su sudjelovale u ratu pokušavale su na razne načine potvrditi svoje pozicije dok je, s druge strane znanstvena historiografija u Njemačkoj, ali i u SAD-u, Velikoj Britaniji i Francuskoj pokušavala propitivati službene političke stavove koji su bili dominantni nakon kraja rata. Prvi svjetski rat kao do tada neviđena katastrofa i kolektivna trauma postao je prijelomna točka za historiografiju dvadesetog stoljeća. Jedan od velikih poticaja za istraživanje problema iz suvremene povijesti u desetljećima nakon Prvog svjetskog rata bila je i činjenica da su mnoge zemlje objavile cijele serije diplomatskih izvora i na taj način omogućile pristup izvornoj arhivskoj građi u razdoblju prije uobičajenih trideset godina koliko je potrebno da materijali postanu dostupni.¹ To nije bio slučaj s hrvatskom historiografijom. Političke okolnosti stvaranja Kraljevstva SHS nametnule su potrebu da se proučavanje povijesti Prvog svjetskog rata ostavi po strani budući da su se temeljni narodi nove države u ratu našli na suprotnim stranama i otvaranje tih tema nije bilo oportuno. Pitanje proučavanja, odnosno ne proučavanja Prvog svjetskog rata postalo je prva slijepa točka u hrvatskoj historiografiji kojih će tokom „kratkog“ dvadesetog stoljeća nažalost biti još.

Prvi svjetski rat je dakle postao jedna od referentnih točaka za definiranje suvremene povijesti na europskoj i globalnoj razini. Sljedeći prijelomni trenutak koji se pojavio kao moguća referentna točka koja označava granicu suvremene povijesti na zapadu je bila 1945. godina. Ta godina označavala je kraj drugog velikog rata dvadesetog stoljeća, ali njena važnost očitovala se i u tome što je taj rat proizveo katastrofalne posljedice za veliki dio svijeta, Europa je bila u ruševinama, ljudske žrtve, a posebno civilne su bile u još većim razmjerima nego u Prvom svjetskom ratu, a strahote holokausta izložile su sve posljedice koje totalitarna ideologija može proizvesti u svojoj ekstremnoj manifestaciji. Osim svega navedenog kao i nakon Prvog svjetskog rata došlo je do oblikovanja novo međunarodnog poretka koji više nije bio europocentričan već su svijetom dominirale dvije neeuropske sile SAD i SSSR koje su ujedno bile predvodnice dvaju političko-ideoloških blokova koji su oblikovali geopolitičku sliku svijeta slijedećih četrdeset pet godina. Historiografija je u tom razdoblju postala dio

1 TAYLOR 1994: 27-38.

znanstvenih napora da se shvati i opiše novi svijet koji se uvelike razlikovao od onoga što je postojalo u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. U različitim europskim državama historiografija je problemima suvremene povijesti pristupala na svoj način. Slučaj Njemačke koja se trebala suočiti s posljedicama Drugog svjetskog rata tu je posebno zanimljiv.² Hrvatska historiografija u ovom razdoblju djelovala je prilično nepovoljnim okolnostima. Za razliku od zapadnog svijeta gdje je postojala sloboda istraživanja u Socijalističkoj Jugoslaviji suvremena povijest je bila polje na kojem je KPJ/SKJ³ imao snažan interes u smislu interpretacije neposredne prošlosti s ciljem legitimacije vlastite pozicije. Ideologija je bila snažno prisutna u pitanjima suvremene povijesti što je bilo i institucionalno vidljivo kroz postojanje komisije za historiju Centralnog komiteta SKJ i Saveza komunista Hrvatske. Hrvatska historiografija i u ovom je razdoblju bila ograničena u odabiru tema istraživanja i postavljanju znanstvenih pitanja jer su postojale teme koje su bile izvan dopuštene domene. U ovom razdoblju neke teme, problemi i kontroverze iz suvremene povijesti ostali su slijepa točka hrvatske historiografije. O tematici koja je dominirala u hrvatskoj historiografiji koja se bavila suvremenom poviješću može se stvoriti slika ukoliko se promotri *Časopis za suvremenu povijest*. ČSP koji izdaje Hrvatski institut za povijest je referentna točka unutar hrvatske historiografije za pitanje suvremene povijesti. Naravno, analiza koja bi se bavila ovim problemom trebala bi biti sveobuhvatnija i temeljitija. U posljednjem broju časopisa nalazi se i tekst bivšeg urednika ČSP-a Jure Krišta koji između ostalog govori i o tematici radova koja je prevladavala u razdoblju Socijalističke Jugoslavije, a bila je između ostalog snažno ideološki obojena.⁴ Potrebno je naglasiti da nisu sva istraživanja iz suvremene povijesti kojima se historiografija bavila automatski diskreditirane zbog političko-društvenih okolnosti već je problem puno kompleksniji što ističe i sadašnja urednica ČSP-a Zdravka Jelaska Marijan.⁵

Sljedeća velika promjena tektonskih razmjera na povijesnoj karti svijeta bila je 1989. godina i pad Berlinskog zida, neočekivana i mirna dezintegracija SSSR-a i komunističkog bloka te „pobjeda“ liberalne demokracije u Hladnom ratu. Ovo vrijeme obilježio je i početak fenomena treće industrijske revolucije koja svoj utjecaj na transformaciju svijeta pokazuje do danas kroz informatizaciju i digitalizaciju svijeta. Pitanje treće industrijske revolucije svakako je bitno za suvremenu povijest na više razina, ali taj problem će se razmatrati u nekom od sljedećih tekstova. Promjene koje su se dogodile u ovom vremenu bile su uistinu sveobuhvatne, ali i bez velike ratne katastrofe kakva se događala ranije što je svakako pobudilo optimizam pa ja Francis Fukuyama američki politolog čak najavio kraj povijesti. Ipak, naredna desetljeća pokazala su da je povijest prerano umirovljena te da je suvremena povijest svakako živa i zanimljiva tema znanstvene rasprave. Promjene koje su se dogodile devedesetih godina omogućile su pristup velikim količinama arhivskog gradiva u zemljama bivšeg SSSR-a i istočne Europe što je svakako bio poticaj povjesničarima da intenziviraju svoja istraživanja. I zemlje na Zapadu su zbog promijenjenih političkih okolnosti liberalizirale pristup svom arhivskom gradivu što je također bilo poticajno. No, promjene koje su se dogodile u zemljama bivšeg socijalističkog uređenja bile su uistinu korijentne. Najvažnija promjena je bila liberalizacija

2 SPOHR READMAN 2011: 511-513.

3 Komunistička partija Jugoslavije / Savez komunista Jugoslavije.

4 KRIŠTO 2019: 631-639.

5 JELASKA MARIJAN 2019a: 641-644.

javne sfere, a u sklopu toga i znanstvenih istraživanja što je omogućilo otvaranje cijelog niza tema iz suvremene povijesti koje su do tada bile iz političkih razloga zabranjene. Posljedice tih globalnih promjena bile su vidljive i u Hrvatskoj gdje su povjesničari otvarali teme i postavljali pitanja koji su do devedesetih bile tabuizirane ili im se pristupalo s jasno zadanim ideološkim pretpostavkama.⁶ Osim znanstvenog bavljenja suvremenom poviješću, u Hrvatskoj se tijekom devedesetih intenzivno odvijala povijest u punom smislu te riječi. Formiranje Republike Hrvatske, Domovinski rat, društveno-gospodarska transformacija, put europskih integracija sve su to bili procesi koji su postali predmet zanimanja historiografije i srodnih disciplina i u budućnosti će buditi veliko zanimanje.

Nastava povijesti na Sveučilištima predstavlja važan element unutar hrvatske historiografije jer se upravo u tom ambijentu obrazuju i formiraju mladi povjesničari, a profesori kroz nastavu imaju mogućnost prezentacije svojih znanstvenih napora. Sveučilišta su jedan oblik birokratiziranja znanstvenih istraživanja jer se kroz organizaciju nastave nove znanstvene spoznaje prezentiraju studentima u formaliziranom obliku. U ovom slučaju za analizu je iskorišten razvoj programa nastave suvremene povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zadru koji je prerastao kasnije u Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru. Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru baštini drugi najduži kontinuitet izvođenja visokoškolske nastave povijesti u Hrvatskoj. Studij je osnovan 1956. i prošao je veliki broj promjena od tada. Ono što se u prvim programima studija može uočiti to je razmjerno mala zastupljenost nastavnih tema povezanih sa suvremenom poviješću. U prvim programima iz pedesetih godina nisu postojali predmeti koji su se bavili samo suvremenom poviješću već su bili oblikovani u širim okvirima i omogućavali su doticanje problema iz suvremene povijesti koliko je to bilo prisutno u nastavi teško je reći. To je vidljivo iz naslova predmeta koji su se izvodili na višim godinama studija kao npr. *Povijest naroda FNRJ. Opći pregled. Nacionalni i socijalni razvoj ili Doba ravnoteže velikih sila*. Slično stanje u organizaciji studija nastavlja se i kroz šezdesete godine do polovice sedamdesetih kada se pojavljuje predmet *Hrvatska povijest novog vijeka (XIX i XX st.)* koji u svom naslovu jasno donosi okvir u koji je uključena suvremena povijest. Do značajnijih promjena dolazi osamdesetih kada se u nastavnim planovima pojavljuje niz predmeta koji se bave pitanjima suvremene povijesti kao npr. *Povijest Jugoslavije*. Konačna transformacija u pogledu problematiziranja suvremene povijesti u visokoškolskoj nastavi u Zadru događa se nakon demokratske tranzicije početkom devedesetih kada je njena zastupljenost u programu značajno porasla.⁷ Ta promjena uzročno posljedično je povezana i sa transformacijom u načinu istraživanja i odabiru tema unutar hrvatske suvremene historiografije koja se događa u tom transformativnom razdoblju.

U odnosu na europske i svjetske trendove hrvatska historiografija je imala svoj poseban put razvoja. Nažalost, taj put razvoja često je bio diktiran političkim i ideološkim diktatima, a rjeđe znanstvenim raspravama. Pojedine nacionalne historiografije tijekom dvadesetog stoljeća su redefinirale i pomicala granice suvremene povijesti od 1918. do 1989., a neki glasovi zagovaraju 2001. godinu kao sljedeću granicu.⁸ Te promjene bile su rezultat znanstvenog dijaloga, rješavanja određenih povijesnih problema i želja da se s protokom

6 KRIŠTO 2019: 631-639.

7 KOZLIČIĆ, KASALO: 2016, 41-76.

8 JELASKA MARIJAN 2019c, 9.

vremena fokus usmjeri na neka suvremenija pitanja. Hrvatska historiografija nije imala te mogućnosti. Veliki broj problema koji su obilježili dvadeseto stoljeće u nacionalnim okvirima nije adresiran. Kao primjer možemo uzeti 1918. i kraj Prvog svjetskog rata koji je na globalnoj razini važna prekretnica, ali u hrvatskoj povijesti ta godina ima dva jednako važna događaja: kraj Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje Kraljevstva SHS. Iako je kraj Monarhije povezan izravno s Prvim svjetskim ratom, posljedice njenog urušavanja predstavljaju stvarnu točku prijelaza za hrvatsku povijest iz modernog u suvremeno doba. Kontroverze koje postoje vezano za ovo razdoblje još su žive u hrvatskoj historiografiji i pobuđuju mnogo zanimanja. Nakon toga hrvatska historiografija ima niz znanstvenih problema koje je potrebno adresirati, a imaju veliki odjek u javnom prostoru. Čitav niz tema je nedovoljno istražen i problematiziran iz razdoblja Drugog svjetskog rata i poraća, a tu je i pitanje prirode režima u socijalističkoj Jugoslaviji, problemi tranzicije i Domovinskog rata. Slijedom navedenog moglo bi se zaključiti kako u hrvatskoj historiografiji suvremena povijest započinje 1918. i da će još neko vrijeme ostati na toj godini.

LITERATURA

- Edward H. Carr, *Što je povijest?*, Zagreb: Srednja Europa, 2004.
- Zdravka Jelaska Marijan, Nekoliko napomena autorice rada "Pedeset godina *Časopisa za suvremenu povijest*: bibliometrijska analiza (1969. – 2018.)" povodom reagiranja Jure Krište, *Časopis za suvremenu povijest* 51, Zagreb, 2019a, br: 2, 641-644.
- Zdravka Jelaska Marijan, Pedeset godina *Časopisa za suvremenu povijest*: bibliometrijska analiza (1969. – 2018.), *Časopis za suvremenu povijest* 51, Zagreb, 2019b, br: 1, 59-96.
- Zdravka Jelaska Marijan, Suvremena povijest između mijena i stalnosti. Uvodnik o pedesetoj godišnjici pokretanja *Časopisa za suvremenu povijest*, *Časopis za suvremenu povijest* 51, Zagreb, 2019c, br: 1, 7-12.
- Mithad Kozličić, Branko Kasalo, *Studij povijesti u Zadru 1956.-2016.* Zadar, 2016.
- Jure Krišto, Uređivanje *ČSP-a* u vrijeme epohalnih promjena, *Časopis za suvremenu povijest* 51, Zagreb, 2019, br: 2, 631-639.
- Kristina Spohr Readman, Contemporary History in Europe: From Mastering National Pasts to the Future of Writing the World, *Journal of Contemporary History*, 46, 2011, 506-530.
- Alan J. P. Taylor, *Uzroci Drugog svjetskog rata*, Zagreb: Znanje, 1994.